

Послеслов

Скрити и забравени

Следвоенните разкази на Ерих Мария Ремарк за Първата световна война

I.

В обширната студия на Модрис Екщайнс¹ за раждането на модернизма и Първата световна война, озаглавена "Танцът над гробовете", в която цяла глава е посветена на книгата на Ремарк "На Западния фронт нищо ново", е публикувана и снимка от Първата световна война, която показва германски и английски офицери и редници, които спокойно си разговарят наред гола равнина на Западния фронт. Текстът под фотографията посочва, че това не е снимка, направена след примирието:

"Цари мир. На Коледа 1914 г. британски и германски войници се срещат на нечия земя. На фронта фотоапаратите са забранени, но въпреки това снимката е направена тайно".

Снимката, която е част от колекцията на Имперския военен музей в Лондон, документира историческия фон, на който се развива първият публикуван в тази книга разказ на Ремарк – "Врагът".

Описаното в разказа побратимяване с войниците, считани за врагове от отсрещната страна, което е в противоречие с всички закони и предписания на войната, тази „почти младежка дързост, когато човек копнее да стори нещо забранено, прелива от желанието да погази нечия заповед, да измами висшестоящия“, така жестоко прекратено от един престараващ се германски майор, не е пресъздадено от Ремарк като непосредствен свидетел на случващото се. Разказвачът от първо лице разпитва своя съученик Лудвиг Брайер, комуто по-късно ще отреди важна роля и в романа си "Обратният път" от 1931 г., за най-силно впечатлилото го преживяване по време на войната. И противно на очакванията Брайер не разказва за тежки сражения с много жертви и за геройства на фронта, а историята за побратимяването с противника, дълбоко заровена в паметта на Брайер:

„Видях мнозина да умират, самият аз убих не един и двама, станах коравосърдечен и безчувствен. Годишите летяха. Но така и през цялото време не смеех да си спомня за онзи тънък писък в дъжда“.

Събраните в това томче шест военни разказа на Ремарк, публикувани през 1930 и 1931 г. в американското списание "Колиърс", разказват за Първата световна война от перспективата на следвоенното време. На преден план са изведени не същинските бойни действия, а последствията от войната, щетите и

¹ Канадски историк, роден през 1943 в Рига, Латвия. - Бел. пр.

разрушенията, които е нанесла на земята ("Мълчание около Вердюн") и най-вече на хората както на фронта, така и в родината. С тези разкази Ремарк следва линията на романа си "На Западния фронт нищо ново". За автора това е по-скоро следвоенна, отколкото военна книга:

"Успехът на "На Западния фронт нищо ново" според мен беше успех на следвоенна книга - книга, в която се пита: "Какво се случи с тези хора?". За пръв път там се задава въпросът: „Пострадаха ли хората, отнесоха ли със себе си нещо от войната и от факта, че им се наложи да погледят всичките си така наречени морални норми? Първо им казваха: Не убивай! А после им втъпяваха: Трябва добре да се прицелиш, за да улучиш.«

Ремарк пише "На Западния фронт нищо ново" и "Обратният път", както и тези разкази, в края на 20-те години на миналия век като антиспомен на господстващите тогава описания, възхваляващи войната от гледната точка на офицери и националисти. Като антиспомен за "поколение, опустошено от войната, макар и оцеляло от нейните снаряди"². Ремарк не е имал за цел да напише "военна книга", за каквато и до ден днешен се смята "На Западния фронт нищо ново". Той се е стремил да анализира "чисто човешкия аспект на военните преживявания".

"Външното преживяване (на Първата световна война) вероятно не е било еднакво за всички, но решаващият фактор без съмнение е, че книгата описва част от вътрешното изживяване – животът, изправен пред смъртта и борец се срещу нея."³

Разказите, публикувани тук за първи път след 60 години, са непосредствено продължение именно на тази цел.

² Мото към първото издание на "На Западния фронт нищо ново", Берлин, 1929 (бел. Томас Шнайдер).

³ Ремарк, „В края на войната“, кореспонденция между автора на „На Западния фронт нищо ново“ и генерал сър Иън Хамилтън“, Лондон, 1929 (бел. Томас Шнайдер).

II

До появата на "На Западния фронт нищо ново" през 1928 г. Ремарк е автор предимно на кратка проза и лирика, публикувани в списания и вестници. За периода от 1916 до края на 1928 г. досега са известни близо 250 негови творби, сред тях най-вече хумористични стихотворения, пътеписи, репортажи и есета, създадени във връзка с дейността му като редактор в *Echo Continental*⁴ (1922 - 1924) и *Sport im Bild*⁵ (1925 - 1928). Освен това Ремарк публикува и кратки разкази. Само за периода от април 1924 до май 1925 г. той изпраща над 100 текста на различни списания в цялата Ваймарска република. Тема на разказите са най-вече екзотични места или автомобилни състезания, в тях се описват предимно приключения или тайнствено заплетени любовни истории.

Макар че войната и другите теми от по-късните романи като толерантност и хуманност не се споменават в тези текстове, значението на обемистото ранно творчество на Ремарк не бива да се пренебрегва в никакъв случай. Това творчество е източник за романите на Ремарк, написани след "На Западния фронт нищо ново", като се започне с повторната поява на герои (например Лилиян Дюнкирк от "Състезанието на Вандервелде" в "Небето няма любимци") и се стигне до паралели в мотивите и стила.

След романа "На Западния фронт нищо ново" и настъпилият веднага след предварителното му отпечатване във "Vossische Zeitung"⁶ успех през ноември и декември 1928 г., Ремарк вече не публикува кратки текстове, с няколко изключения. И въпреки че издателството Ullstein си осигурява правата над всички бъдещи по-къси текстове на Ремарк, подписвайки с него на 29 август 1928 г. договора "На Западния фронт нищо ново", включващ условието, че при неуспех на романа авторът ще изработи авансово изплатения хонорар като редактор в културния раздел на вестника, в изданията на концерна излиза единствено една рецензия към романа "Хора след войната" на Ханс Сохачеверс.

В редица интервюта и частни разговори от по-късен период Ремарк изтъква, че не иска да използва с комерсиална цел огромния успех на "На Западния фронт нищо ново", пускайки бързо написани текстове на пазара. Отказва както ролята на Паул Боймер в екранизацията на "На Западния фронт нищо ново", така и обиколка из Европа за публични четения. Авторът вече е нямал и финансова нужда да подобрява доходите си чрез нови публикации, защото само за филмовите права на романа получава астрономическата за тогава сума от 100 000 долара. Излизането на военните разкази в "Колиърс" е продължение на писателската дейност на Ремарк от времето преди "На Западния фронт нищо ново", но се дължи, според запазаните документи,

⁴ Илюстрирано рекламno списание, издавано от производителя на автомобилни гуми "Continental" от 1913 до 1939 г. Раздавало се е безплатно на регистринани клиенти и в най-добрите си години е достигало тираж от 100 000 екземпляра. - Бел. пр.

⁵ Седмично спортно списание, излизало от 1895 до 1934 г. - Бел. пр.

⁶ Либерално-буржоазен берлински вестник, разпространяван в цяла Германия. Чрез непосредствените си предшественици той е най-старият вестник в Берлин, като началото му е през 1617 г. Излиза до 31 март 1934 г., когато издателството Ullstein решава да го спре като резултат от непрекъснатите репресии от страна на националсоциалистическата цензура. - Бел. пр.

единствено на договорните отношения за следващия му роман "Обратният път", излязъл през 1930 г.

С договора за "На Западния фронт нищо ново" издателството Ullstein си осигурява и правата за последващия роман, тогава още без заглавие. Това е още едно доказателство, че Ремарк е замислил "На Западния фронт нищо ново" като част от трилогия, чиито втора и трета част излизат заедно в "Обратният път". През късното лято на 1929 г. подготовката за този роман е така напреднала, че започват преговори с чуждестранни литературни агенции за разпространение и преводи. На 9 септември 1929 г. Ремарк сключва споразумение с "United Press of America", с което агенцията си осигурява гарантирана опция върху *"правата за разпространение и публикация в цял свят на серия от три статии от Вашето (на Ремарк) перо, всяка от по 1500-2000 думи, с тема френските бойни полета."*

Включена в това споразумение е и опцията върху световните права на "намиращия се в процес на работа" последващ роман, "който е логично продължение на "На Западния фронт нищо ново". На Ремарк се гарантират 1000 долара на статия, като след първите три трябва да последват още шест. За последващия роман агенцията гарантира минимум 70 000 долара.

Така че на преден план в това споразумение – от финансова гледна точка – стои "Обратният път" и по-точно правата за отпечатването на английския превод на романа като подлистник в американско списание. В окончателния договор между United Press и Ремарк от 22 септември и в допълнителния договор от 24 септември 1929 г. за автора се определя гарантирана сума от 40 000 долара за правата за публикуването на романа като подлистник. Статиите за "френските бойни полета" вече не се споменават. Статиите са включени чак в нов договор от 7 октомври 1929 г., като става ясно, че преди те са били нещо като примамка за договора за доходоносния последващ роман.

В този договор⁷ бройката на статиите е намалена от девет на шест, като Ремарк се задължава да ги предостави ежемесечно до 15 февруари 1930 г. За сметка на това агенцията вдига хонорара на 2500 долара на статия. Тя си запазва правото да определи датата на публикуване, докато в един анекс Ремарк получава правото на последна редакция на съдържанието, изискано преди това от агенцията.

Очевидно Ремарк е изпълнил договорните си задължения, въпреки трудностите по написването на "Обратният път", наложили му завръщане в спокойната атмосфера на родния град Оснабрюк още през есента на 1930 г. Така на 29 март 1930 г. в богатото на традиции американско списание "Колърс"

⁷ С договор от 31 октомври 1930 г. издателството Ullstein купува от агента на Ремарк, Ото Клемент, немскоезичните права върху първите три разказа, които тук са посочени със заглавията "Смъртоносна идилия", "Карл Брьогер във Фльори" и "Мълчание около Вердюн". При "Смъртоносна идилия" безсъмнено става дума за "Врагът", тъй като в договора Ремарк се задължава да покаже ролята на майора по-разбираемо. Хонорарът на Ремарк за всеки разказ е определен на 5000 райхсмарки, има и опция за следващите три разказа, съгласно споразумението с United Press. С писмо до Ullstein от 14 ноември 1930 г. United Press потвърждава това споразумение. Тъй като втората серия разкази не са споменати и в това писмо, а се търгуват само опции, може да се предположи, че Ремарк не е бил написал съответните текстове до този момент. Няма доказателство за публикация на разказите в издателство Ullstein. - Бел. Томас Шнайдер.

излиза първият разказ "Врагът" под английското заглавие "The Enemy" и с допълнението "Авторът на *На Западния фронт нищо ново*". През юни и август на същата година следват вторият и третият разказ. Втората серия от шестте разказа е публикувана в "Колиърс" повече от година по-късно, от 21 ноември до 5 декември 1931 г. Преди това списанието публикува и подлистник с романа "Обратният път", като по този начин разказите му придават своеобразна рамка.

С разказите за Ремарк започва дългогодишно сътрудничество със списание "Колиърс". След предварителното отпечатване на "Обратният път" през годините следват и други подобни, които отчасти се явяват и първите публикации на съответните произведения. "Колиърс" пуска "Обичай ближния си" под заглавието "Flotsam"⁸ две години преди излизането като книжно тяло. Следват "Триумфалната арка" (1945), "Искрица живот" (1952) и "Време да се живее и време да се мре" (1954). Що се отнася до разказите, "Колиърс" остава единственото списание в цял свят, представляващо интерес за Ремарк. В архива на автора се намират няколко бележки с теми за бъдещи разкази, нахвърляни под заглавието *За "Колиърс"*. Изглежда обаче, че само два от тези разказа с любовна и лекарска тематика са публикувани след военните разкази: "On the Road"⁹ през 1934 г. и вероятно "Beyond"¹⁰, филмирани заедно от Андре де Тот под заглавието "The Other Love"¹¹ през 1947 г. с Барбара Стенуик и Дейвид Нивън в главните роли¹².

След излизането си в "Колиърс" шестте военни разказа потъват в забравата. Повторно отпечатване или немско издание не са известни. Липсват и читателски реакции или пък критики. Литературознанието също не е обърнало внимание на публикуваните прекалено далеч разкази, представляващи значително допълнение към известното и обширно обсъдено описание на Първата световна война и нейните последствия в романите на Ремарк "На Западния фронт нищо ново" и "Обратният път".

⁸ Буквално: носени от водата останки от корабкрушение (англ.), в преносен смисъл – безотечествени, отхвърлени хора. - Бел. пр.

⁹ На път (англ.) - Бел. пр.

¹⁰ Отвъд (англ.) - Бел. пр.

¹¹ Другата любов (англ.) - Бел. пр.

¹² И до ден днешен не може да се установи точна дата на публикуването на "Отвъд". Възможно е разказът никога да не е отпечатан, а да е предоставен като ръкопис на филмовото студио Universal Pictures. - Бел. Томас Шнайдер

III

Между публикуването на първите три и останалите три разказа минава повече от година. Но не само времето разделя разказите, те се различават и като съдържание. Ако при първите три на преден план изпъква непосредствената среща с преживяното през войната и най-вече с някогашните бойни полета, то в следващите три Ремарк описва примерни военни съдби, в чийто център не е толкова самият войник, колкото последствията от войната върху живота на участниците в нея в следвоенното общество.

През октомври 1929 г., малко след подписването на договора с United Press за "Обратният път" и предвидените разкази, Ремарк предприема пътуване до Франция. Придружава го неговият съученик и също участник във войната Георг Мидендорф, комуто авторът още през 1917 г. от лазарета в Дуизбург е обещал роман за войната. Двамата посещават Париж и най-вероятно и бившите бойни полета в Северна Франция. В архива на Ремарк са запазени две пощенски картички, показващи околностите на Вердюн. На едната се вижда т. нар. Окоп на байонетите¹³, а на другата – Долината на смъртта. По време на почти едномесечния си престой на фронта Ремарк е бил дислоциран във Фландрия и не е познавал Вердюн.

Посещението на бившите бойни полета играе важна роля, както в разказите, така и в "Обратният път". Участниците в бойните действия Карл Брьогер (от разказа "Карл Брьогер във Фльори") и Георг Рае (от "Обратният път") срещат там спомените си. И докато "Мълчание около Вердюн" се чете като дистанциран репортаж от бившите бойни полета в стила на мемоарната литература от следвоенната епоха, като например "Невидимият паметник"¹⁴, то в следващите два разказа Ремарк дава вълнуващо описание на последствията, свързани с тази среща със спомените. По време на посещението на околностите на Вердюн, вследствие на повторното преживяване на фронта и с поглед върху паметниците за загиналите, поведението на Карл Брьогер се променя от такова на запознат турист, който има планове за бъдещото си издигане в обществото на Ваймарската република, към това на отчаян и несигурен пророк.

"Карл клати глава:

- Това не разказва цялата история, не, изобщо не я разказва. Но са прави

¹³ Малко след края на бойните действия близо до Вердюн е открит засипан окоп, от който стърчали само байонетите и част от дулата на пушките на затрупаните там френски войници. Според една легенда, разпространена във Франция през 30-те години на XX век, това са части от 137-и френски пехотен полк, загинали в окопа, след като били затрупани при силен артилерийски обстрел от врага. Според един полковник обаче, който е бил командир на частта, войниците загинали в сражение на 13 юни 1916 г. и останали да лежат в окопа. Германските войници засипали ръчно окопа и оставили дулата с байонетите да стърчат вместо кръстове. Ексхумацията на трупове през 1920 г. потвърждава това изказване – нито един от седемте войника не е бил изправен в окопа. Днес на това място се издига паметникът "Окопът на байонетите", финансиран от американски индустриалец. - Бел. пр.

¹⁴ Един от най-известните сборници с мемоари, излязъл през 1928 г. в Берлин под заглавието "Невидимият паметник. Десет години по-късно на Западния фронт". В съставения от Максим Цизе и Херман Цизе-Берингер сборник се срещат различни прилики с "На Западния фронт нищо ново". - Бел. Томас Шнайдер.

да издигат паметници, защото никъде другаде не е имало толкова страдание, колкото там и в цялата околност. Забравили са обаче едно да напишат. »Никога повече«. Това липсва."

Още по-ясно е намерението на Ремарк в разказа "Жената на Йозеф". И тук срещата с бойното поле служи за преодоляване на травмата от войната, показана на читателя съвсем конкретно под формата на парабола. Йозеф Тидеман "беше още в съзнание, когато го извадиха, и нямаше външни наранявания", но въпреки това простоватият фермер живее като парализиран през първите следвоенни години. Чак посещението на бойното поле и конкретният повод да си спомни преживяното в землянката събуждат Тидеман и му дават възможността да живее като нормален член на обществото, който е приел своето минало и го е преработил.

Не само в тези разкази, но и в романите "На Западния фронт нищо ново" и "Обратният път" героите на Ремарк изтласкват войната от съзнанието си или си създават представи за нея, чрез които им е възможно да живеят със спомените. В случая с Анете Щол в "Любовта на Анете" представата ѝ за някаква героична война със "смели атаки" ѝ пречи да разпознае нуждите на съпруга си от сигурност и от възможност за спокойствие. Чак споменът за почти забравения приятел от детството я води, малко преди повторния ѝ брак, "макар че сега вече трябваше да е щастлива", до осъзнаването на грешката си:

"За първи път Анете сега чу какво всъщност е представлявала войната, за първи път осъзна за какво бе говорил Герхард в нощта преди заминаването си; за първи път разбра какво си бе мечтал той да бъде тя за него – едно място за покой, едно пристанище, едно малко огнище на любов наред толкова много омраза, една искрица човецина наред унищожението, топлина, доверие, здрава почва, на която да стъпи, земя, родина, мост, по който да се върне."

Този мост, по който връщането е възможно, по който участниците във войната биха могли да намерят обратния път към обществото и да сложат край на самотата и липсата на посока, е тема на всички Ремаркови произведения за Първата световна война. В "На Западния фронт нищо ново" това е описанието на причините за "загубеното поколение", унищожено от войната, описанието на противоречията между идеалите и реалността на войната. В "Обратният път" и в публикуваните тук разкази Ремарк рисува панорамна картина на разочарованието от следвоенното общество. Той обаче показва и възможността да си спомниш реалността на войната, която при него винаги води до едно – "Никога повече".

Единствено за Йохан Барток, чийто спомени са избледнели като снимката на жена му, на която вече нищо не се разпознава, след 15 години в наказателния лагер не остава нищо друго освен оптимизъм.

"Навън остана за малко пред къщата. След това се отправи към гарата

и се върна в родния си град. Там щеше да си потърси работа и да започне нов живот."

Въпреки че литературните качества на тези разкази са донякъде доста различни и макар че Ремарк, както и в "На Западния фронт нищо ново", не пише от собствен опит, а обрисова стандартни ситуации, значението на тези до скоро забравени текстове се крие в повторното свидетелство, които те дават за пацифизма на Ремарк:

"Винаги съм смятал, че всеки човек е против войната, докато не открих, че има и такива, които са за нея, особено онези, които не трябва да участват..."¹⁵

Актуалността на това изказване не се нуждае от доказателство.

Томас Шнайдер

¹⁵ Ремарк в интервю с известния берлински театрален критик Фридрих Луфт, 1963 г. - Бел. Томас Шнайдер.

